

संस्कृतपाठः

Уроки санскриту

Частина I: Алфавіт

Посібник з санскриту Тетяни Приходько

Передмова

«Уроки санскриту» — це навчальний посібник з граматики санскриту для початківців. Авторка — Тетяна Приходько. Посібник я зібрала з шести частин: «Алфавіт санскриту», «Сандгі санскриту», «Словотвір», «Синтаксис», «Дієвідмінювання», «Самаси». Додатком до посібнику є навчальний текст «Муларамаяна для читання».

Першу частину «Алфавіт», я склала з вправ, спрямованих на вивчення будови алфавіту санскриту й на розвиток навичок читання, написання графем письма деванагарі, а також на аудіювання й вимову звуків санскриту. Вивчення алфавіту напам'ять — необхідна основа для освоєння наступної теми — «Сандгі». Друга частина, «Сандгі», присвячена правилам чергування звуків. Цей розділ санскриту також пояснює правила поєднання слів. Правила сандгі потрібно знати, щоб знайти пропуски в реченні. Розуміння теми сандгі також є основою для вивчення словотвору, оскільки зміна звуків часто відбувається між морфем (префіксами, коренями, суфіксами). У «Словотворі» я описую основні суфікси й префікси санскриту, які відповідають за формування морфологічного змісту слів. У «Синтаксисі» описую систему відмінків санскриту. У цій частині учень починає перекладати речення. У «Дієвідмінюванні» описую широку систему часів і станів санскриту. У частині «Самаси» надаю механізм перекладу складних слів.

Рекомендую займатися в темпі — один урок на тиждень (уроки позначені римськими цифрами).

Вправи у посібнику містять цитати з навчальних текстів, розмовників, субгашит, першоджерел йоги.

Тетяна Приходько, 2017-2025

Список скорочень:

चु	звуки च् छ् ज् झ् ज्ञ् (चवार्ग)
कु	звуки क् ख् ग् घ् ङ् (कवार्ग)
√	корінь
a	прикметник
f	іменник жіночого роду
ind.	невідмінювана частина мови
m	іменник чоловічого роду
n	іменник середнього роду

Частина I. Алфавіт санскриту

I. Будова алфавіту (абугіди) санскриту

§ 1 **Звук** — це те, що ми вимовляємо, фонема, **буква** — те, що ми пишемо, графема. Алфавіт — це фонемне письмо, де кожна графема зазвичай позначає одну фонему, наче в кирилиці або латиниці. Письмо санскриту яке ми будемо вивчати, має назву деванагарі, та воно не є фонемним, воно складове, у якому графема позначає два звуки — приголосний і голосний.

Під час вивчення звуків санскриту важливо пам'ятати, що їх схожість зі звуками слов'янських або латинських мов — це спрощення на етапі навчання. Для тих, хто вивчає йогу, допоміжним у вивченні буде факт, що напівголосні склади санскриту збігаються з початком біджа-мантр чакр (*хам, йам, рам, лам, вам*).

§ 2 **Принцип устрою алфавіту санскриту**. Якщо алфавіт української мови не має структури у своєму складі, то алфавіт санскриту упоряджений за принципами. У першу чергу, ми можемо поділити всі звуки за принципом проспівування на голосні (їх легко співати) та на приголосні (їх співати неможливо або складно). Своєю чергою, з приголосних можна виділити три типи звуків, які можна трохи протягнути — напівголосні, шиплячі та назальні. Основні приголосні (які неможливо співати), своєю чергою, поділяються на глухі та дзвінкі, і в санскриті в них ще є дублікат із придихом. Всі ці групи — стовпчики таблиці алфавіту санскриту.

§ 3 Щодо рядків: їх п'ять, тому що звуки алфавіту поділяють на п'ять зон за місцем вимови:

- задньопіднебінні, або задньоязикові (місце скорочення м'язів у горлі, як при вимові звука [x]);
- палатальні (як при вимові [й]);
- церебральні (місце вимови звука [р]);
- зубні (місце вимови звука [л]);
- губні (місце вимови [в]).

Вправа ka¹) Розставте в таблицю алфавіту санскриту деякі літери української абетки:

а б в г г д е д ж з и і ї й к л м н о п р с т у ф х ц ч ш щ² ю я

	голосні vowels				приголосні consonants					
	короткі	довгі	дифтонги		основна група				напів-голосні	шиплячі
			гуна ²	вріддгі ³	глухі unvoiced		дзвінкі voiced			
				без придиху	з придихом	без придиху	з придихом			
задньоязикові			задньоязиково - палатальні							
палатальні, (піднебінні)										
передньоязикові (церебральні)					
зубні			задньоязиково - губні							
губні										

¹ Тут й далі назви вправ позначаються складами алфавіту санскриту. Перевірити результат вправи можна в таблиці I.

² В українській мові літерою щ позначається звукосполучення [шч], а в санскриті це інший звук (без додавання ч)

³ Гуна — в перекладі з санскриту *ті, що набули якості*, це позначення голосних, що складаються з двох звуків.

⁴ Вріддгі — в перекладі з санскриту *зрілі*. Позначення голосних звуків, що складаються з трьох звуків.

kha) Згадайте розташування звуків та складів санскриту.

	голосні				приголосні							
	короткі	довгі	дифтонги		основна група					напів-голосні	шиплячі	
			гуна	вхіддгі	глухі		дзвінкі		назальні			
		без придиху			з придихом	без придиху	з придихом					
задньо-язикові			задньоязиково - палатальні									
палатальні												
церебральні							
зубні			задньоязиково - губні									
губні												

ga) Прочитайте традиційну послідовність вимови звуків санскриту міжнародною транслітерацією IAST (International Alphabet of Sanskrit Transliteration): *a, i, u, ṛ, ḷ, e, o, ai, au, ka, kha, ga, gha, ṅa, ca, cha, ja, jha, ṅa, ṭa, ṭha, ḍa, ḍha, ṇa, ta, tha, da, dha, na, pa, pha, ba, bha, ma, ya, ra, la, va, śa, ṣa, sa, ha*. Поступово вивчить її на пам'ять.

gha) Заповніть таблицю алфавіту в транслітерації IAST.

	голосні				приголосні							
	короткі	довгі	дифтонги		основна група					напів-голосні	шиплячі	
			гуна	вхіддгі	глухі		дзвінкі		назальні			
		без придиху			з придихом	без придиху	з придихом					
задньо-язикові			задньоязиково - палатальні									
палатальні												
церебральні												
зубні			задньоязиково - губні									
губні												

Алфавіт деванагарі

	голосні				приголосні						
	короткі	довгі	дифтонги		основна група					дзвінкі	глухі
			гуна	вріддгі	глухі		дзвінкі				
					без придиху	з придихом	без придиху	з придихом	назальні		
задньо-язикові	अ <i>a</i>	आ <i>ā</i> ा		आ	क <i>ka</i>	ख <i>kha</i>	ग <i>ga</i>	घ <i>gha</i>	ङ <i>ṅa</i>	ह <i>ha</i>	ः <i>ḥ</i>
палатальні	इ <i>i</i> ि	ई <i>ī</i> ी	ए <i>e</i> े	ऐ <i>ai</i> ै	च <i>ca</i>	छ <i>cha</i>	ज <i>ja</i>	झ <i>jha</i>	ञ <i>ña</i>	य <i>ya</i>	श <i>śa</i>
церебральні	ऋ <i>r̥</i> ृ	ॠ <i>r̄</i> ृ	अर्	आर्	ट <i>ṭa</i>	ठ <i>ṭha</i>	ड <i>ḍa</i>	ढ <i>ḍha</i>	ण <i>ṇa</i>	र <i>ra</i>	ष <i>ṣa</i>
зубні	लृ <i>l̥</i> ्र	लृ <i>l̄</i> ्र	अल्	आल्	त <i>ta</i>	थ <i>tha</i>	द <i>da</i>	ध <i>dha</i>	न <i>na</i>	ल <i>la</i>	स <i>sa</i>
губні	उ <i>u</i> ु	ऊ <i>ū</i> ू	ओ <i>o</i> ो	औ <i>au</i> ौ	प <i>pa</i>	फ <i>pha</i>	ब <i>ba</i>	भ <i>bha</i>	म <i>ma</i>	व <i>va</i>	ं <i>ṁ</i>

◌̣ — вірама, «обрізає» голосний, ◌̤ — вісарга, «придих»,
◌̣̣ — анусвара, «економний варіант म्», 5 — аваграха, «поідає «а».

Написання голосного на початку та всередині слова.

Всередині слова голосні мають окремий тип напису, який витісняє «а» з первинного складу.

короткі голосні			довгі голосні			дифтонги		
на початку слова	у середині слова	приклад	на початку слова	у середині слова	приклад	на початку слова	у середині слова	приклад
अ <i>a</i>	-	त <i>ta</i>	आ <i>ā</i>	ा <i>tā</i>	ता <i>tā</i>			
इ <i>i</i>	ि <i>ti</i>	ति <i>ti</i>	ई <i>ī</i>	ी <i>tī</i>	ती <i>tī</i>	ए <i>e</i>	े <i>te</i>	ते <i>te</i>
ऋ <i>r̥</i>	ृ <i>tr hr śr</i>	तृहृ <i>tr hr śr</i>	ॠ <i>r̄</i>	ृ <i>tṛ</i>	तृ <i>tṛ</i>	ऐ <i>ai</i>	ै <i>tai</i>	तै <i>tai</i>
लृ <i>l̥</i>	्र <i>tḷ</i>	तृ <i>tḷ</i>	लृ <i>l̄</i>	्र <i>tḷ</i>	तृ <i>tḷ</i>	ओ <i>o</i>	ो <i>to</i>	तो <i>to</i>
उ <i>u</i>	ु <i>tu ru</i>	तुरु <i>tu ru</i>	ऊ <i>ū</i>	ू <i>tū rū</i>	तूरु <i>tū rū</i>	औ <i>au</i>	ौ <i>tau</i>	तौ <i>tau</i>

घ) Запишіть слова у деванагарі.

<i>āt</i>	<i>na</i>	<i>ca</i>
<i>так</i>	<i>ні</i>	<i>та</i>
<i>saḥ</i>	<i>ka</i>	<i>eva</i>
<i>він</i>	<i>хто, що</i>	<i>саме так</i>
<i>eṣa</i>	<i>iha</i>	<i>para</i>
<i>бажання</i>	<i>тут</i>	<i>людина</i>
<i>tat</i>	<i>iva</i>	<i>para</i>
<i>той</i>	<i>подібно</i>	<i>новий</i>
<i>aḥat</i>	<i>tapas</i>	<i>mahat</i>
<i>я</i>	<i>аскеза, жар</i>	<i>великий</i>
<i>kaṭa</i>	<i>āsana</i>	<i>ubha</i>
<i>килимок</i>	<i>сидіння, поза</i>	<i>обидва</i>
<i>katāla</i>	<i>gaja</i>	<i>tapas</i>
<i>лотос</i>	<i>слон</i>	<i>розум, серце</i>
<i>yaḥ</i>	<i>phalaka</i>	<i>jana</i>
<i>який</i>	<i>дошка</i>	<i>людина</i>
<i>dharāṇa</i>	<i>phala</i>	<i>uṣas</i>
<i>утримання</i>	<i>плід</i>	<i>світанок</i>

ड) Транслітеруайте слова.

मनस्	गण	उदक
<i>розум</i>	<i>група</i>	<i>вода</i>
तव	हन्	ओदन
<i>твоє</i>	<i>вбивати</i>	<i>рис, їжа</i>
मम	ओष	औदक
<i>моє</i>	<i>вогонь</i>	<i>водний</i>
आसन	यज	एक
<i>сидіння</i>	<i>жертво- принесення</i>	<i>один</i>
बल	जल	दशन्
<i>сила</i>	<i>вода</i>	<i>десять</i>

च) Запишіть один приголосний зі всіма голосними (написання голосних всередині слова дивиться в таблиці I).

छ) Транслітеруайте слова.

बाल	किम्	चषक
<i>хлопчик</i>	<i>що?</i>	<i>чашка</i>
बाला	यूयम्	वयम्
<i>дівчинка</i>	<i>ви</i>	<i>ми</i>
इदम्	अयम्	इयम्
<i>це</i>	<i>цей</i>	<i>ця</i>

माला	सुख	नरी
<i>girlyanda</i>	<i>щастя</i>	<i>жінка</i>
भारत	दुःख	भोजनम्
<i>India</i>	<i>нещастя</i>	<i>страва, задоволення</i>
संसार	हृदय	पुरुष
<i>течія</i>	<i>серце</i>	<i>людина</i>
इति	याम	कामिन्
<i>ось</i>	<i>контроль</i>	<i>коханий</i>
नाभि	नियम	गुण
<i>пупок</i>	<i>самоконтроль</i>	<i>якість</i>
लेखनी	पितृ	मातृ
<i>ручка</i>	<i>батько</i>	<i>мати</i>
लिखति	भूमि	कृपया
<i>пише</i>	<i>земля</i>	<i>будь ласка</i>
भवन	उपनिषद्	शेष
<i>стан</i>	<i>Упанішада</i>	<i>Шеша</i>

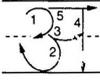
असतो मा सद् गमय

від неіснуючого до існуючого мене веди

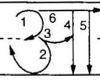
अ) Напишіть слова у деванагарі.

<i>arī</i>	<i>paṭhati</i>	<i>kāma</i>
але, ж	читає	бажання
<i>sā</i>	<i>pāṭha</i>	<i>siṅha</i>
вона	урок	лев
<i>śiva</i>	<i>yoga</i>	<i>amṛta</i>
Шива	союз	безсмертя
<i>śaiva</i>	<i>mūla</i>	<i>guru</i>
шиваїт	корінь	вчитель
<i>rati</i>	<i>vīra</i>	<i>rāma</i>
пристрасть	герой	задоволений
<i>ākāśa</i>	<i>śiras</i>	<i>nāma</i>
простір	голова	на ім'я
<i>deha</i>	<i>nāsikā</i>	<i>loma</i>
тіло	ніс	волосся
<i>pāda</i>	<i>mukha</i>	<i>kapāla</i>
нога	обличчя	череп

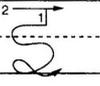
अ

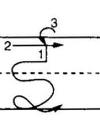
आ

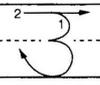
इ

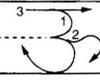
ई

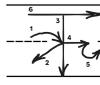
उ

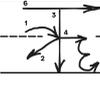
ऊ

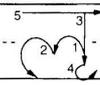
ऋ

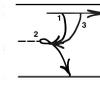
ॠ

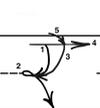
ऌ

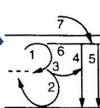
ए

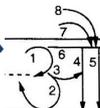
ऐ

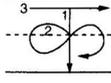
ओ

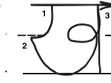
औ

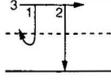
क

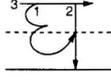
ख

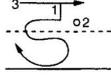
ग

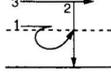
घ

ङ

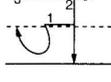
च

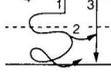
छ

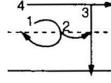
ज

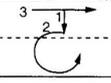
झ

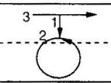
ञ

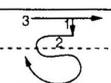
ट

ठ

ड

ढ

ण

त

थ

द

ध

न

प

फ

ब

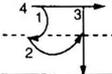

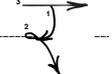
भ

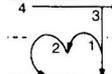

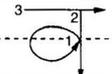
म

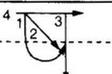
य

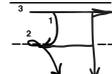
र

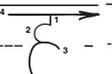
ल

व

श

ष

स

ह

Під час транслітерації враховуйте схожі в написанні літери:

े ो ी | थ य | ब व | म भ | ट द ढ | ड ङ इ
e o ī | tha ya | ba va | ma bha ṭa da ḍha ḍa ṅa i

II. Лігатури

§ 4 Лігатура — злите написання приголосних без голосної між ними. Усі лігатури можна розділити на чотири типи за принципом формування: горизонтальні, вертикальні, лігатури з г та сталі лігатури:

- у горизонтальних лігатурах:

основна частина першої літери залишається ліворуч,
друга літера залишається майже без зміни.

लप प्ल गद न्म
lpa pla gda nma

- у вертикальних лігатурах: перша літера залишається без зміни, основна частина другої літери переходить униз.

ह्ला ह्वा ङ्गा म्ना
hla hva ṅga mna

- र् g після приголосного звуку має вигляд хвостика, що приєднується до середини вертикальної частини літери:

क्र द्र त्र श्र
kra dra tra śra

- र् g перед приголосним звуком завжди пишеться як нарядковий знак:

र्क र्द र्त र्श
rka rda rta rśa

- Сталі лігатури важко зрозуміти інтуїтивно, тому їх потрібно вивчити:

क् + ष = क्ष ज् + ञ = ज्ञ द् + य = द्य
k + ṣa = kṣa j + ña = jña d + ya = dya

द् + म = द्म त् + त् = त्त त् + र = त्र
d + ma = dma t + ta = tta t + ra = tra

§ 5 Можливо з'єднання лігатури з графемою голосного звуку. В такому разі голосний додається навколо лігатури так само, як навколо окремих приголосних. Приклади:

स्ते, र्का, स्का, क्रू
ste rkā skā krū

क) Потрійні лігатури — знайдіть характерні частини літер.

क्र	क्त्र	क्त्वा	क्त्वा	क्षण	क्ष्य	क्ष्व	ग्र्य	ङ्य
<i>ktra</i>		<i>ktva</i>		<i>kṣṇa</i>	<i>kṣya</i>	<i>kṣva</i>	<i>grya</i>	<i>ṅgya</i>
च्छ्र	च्छ्व	ज्ज्ञ	त्य	त्र	त्र	त्र्य	त्स्न	त्स्न
<i>cchra</i>	<i>cchva</i>	<i>jña</i>	<i>ttya</i>	<i>ttra</i>		<i>trya</i>	<i>tsna</i>	
त्स्य	द्ध	न्त्य	त्र	त्र	न्द्र			
<i>tsya</i>	<i>ddhya</i>	<i>ntyā</i>	<i>ntra</i>		<i>ndra</i>			
ष्य	ष्य	ष्ट्व	ष्प्र	स्त्र	स्त्र	स्म्य		
<i>ṣtya</i>		<i>ṣṭva</i>	<i>ṣpra</i>	<i>sttra</i>		<i>smya</i>		

ग) Транслітеруайте розмовні фрази.

1 Вітаю тебе. (вітання на «ти»)	नमस्ते
2 Вітання. (нейтральне)	नमो नमः
3 Моє ім'я ...	मम नाम
4 Як твоє ім'я?	तव नाम किम्?
5 До побачення.	पुनर् दर्शनाय
6 Спасибі/дякую.	धन्यवाद
7 Будь ласка.	कृपया
8 Ласкаво просимо.	स्वागतम्
9 З радістю.	आनन्देन
10 Добре.	उत्तमम्
11 Щасливого Нового року!	भव्यं भूयाद् भवदीयं नव्यं वर्षम्
12 З Днем народження!	भव्यं जन्मदिने भूयाद्

घ) Запишіть в транслітерації діалог з простими фразами та промовте його вголос:

1. - Привіт, моє ім'я ...,

яке твоє ім'я?

2. - Привіт, моє ім'я ...

1. - Дякую.

2. - Будь ласка.

1. - До побачення.

2. - До побачення.

Д) Транслітеруєте визначення йоги та цитати із першоджерел.

1. Йога — це стійкий контроль органів чуття. (Катха Упанішада)

तां योगमिति मन्यन्ते स्थिरामिन्द्रियधारणाम् ॥

2. Утвердившись у стані йоги, вчиняй дії, Дхананджає, відкинувши прив'язаності, рівно ставлячись до успіху й невдачі. Стан рівності називається йогою. «Бгатавадгіта»

योगस्थः कुरु कर्माणि सङ्गं त्यक्त्वा धनंजय ।
सिद्ध्यसिद्ध्योः समो भुत्वा समत्वं योग उच्यते ॥

3. Тоді [у стані йоги, практик] стає тверезим. Йога — це народження та зникнення. «Катха-упанішада»

अप्रमत्तस्तदा भवति योगो हि प्रभवाप्ययौ ॥

4. Єдність дихання, розуму та органів чуття, а також залишення різних станів зветься «йогою». «Майтрі-упанішада»

एकत्वं प्राणमनसोरिन्द्रियाणां तथेव च ।

सर्वभावपरित्यागो योग इत्यभिधीयते ॥

5. Доброзичливість, співчуття, радість, вивчення [спрямовані] на щастя, страждання, чисте, нечисте породжують впорядкованість свідомості. «Йога-сутра»

मैत्रीकरुणामुदितोपेक्षाणां सुखदुःखपुण्यपुण्याविषयाणां भावनातश्चित्तप्रसादनम् ॥

6. Йога – це вправність у справах. «Бгатавадгіта»

योगः कर्मसु कौशलम् ॥

7. Для того, хто контролює прийом їжі та відпочинок, активність у діяльності, сон і неспання, йога стає руйнівницею страждань. «Бгатавадгіта»

युक्ताहारविहारस्य युक्तचेष्टस्य कर्मसु ।
युक्तस्वप्नावबोधस्य योगो भवति दुःखहा ॥

8. Хто здатний ще тут, до залишення тіла, стримувати спонукання, що виникають із бажання і гніву, той зібраний є щасливою людиною. «Бгатавадгіта»

शाक्रोतीहैव यः सोढुं प्राक्शरीरविमोक्षणात् ।
कामक्रोधोद्भवं वेगं स युक्तः स सुखी नरः ॥

9. Пізнай себе.

आत्मानं विद्धि॥

10. Усунення жаги до побачених і почутих об'єктів є ознакою майстерності у безстрастності.
«Йога-сутра»

दृष्टानुश्रविकविषयवितृष्णस्य वशीकारसंज्ञा वैराग्यम्॥

11. Захисти нас разом. Разом нас живи. Нехай разом ми зробимо героїство. Полум'яним нехай буде наше навчання. Нехай ми не посваримося. «Гуру-шіш'я мантра»

ॐ सह नाववतु । सह नौ भुनक्तु ।

सह वीर्यं करवावहे । तेजस्वि नावधीतमस्तु । मा विद्विषावहे ॥

12. Від незнання, воістину сансара, від знання — звільнення. «Йогататтва-упанішада»

अज्ञानादेव संसारो ज्ञानादेव विमुच्यते॥

13. Знання ж краще, ніж вправа, краще знання — концентрація (дг'яна). «Бгатавадгіта»

श्रेयो हि ज्ञानमभ्यासाज्ज्ञानाद्भ्यानं विशिष्यते ॥

14. [Відомо] вісім місць [вимови]: груди, горло, голова, а також корінь язика та зуби, губи, ніс та піднебіння. «Чакра-каумуді»

अष्टौ स्थानानि वर्णानामुरः कण्ठः शिरस्तथा ।

जिह्वामूलश्च दन्तश्च नासिकोष्ठौ च तालुकः ॥५१॥

III. Робота зі словниками

§ 6 Рекомендую використовувати словники: sanskrit.myke.blog, sanskritdictionary.com, learnsanskrit.cc та застосунок **Sankosha**.

Слова у словниках розташовані в алфавітному порядку: *a ā ī ī u ū ṛ ṛ ḷ ḷ e ai o au k kh g gh ñ c ch j jh ñ ṭ ṭh ḍ ḍh ṇ t th d dh n p ph b bh m y r l v ś ṣ s h*.

क) Запишіть наступні слова в деванагарі в ноутбучі чи у телефоні

<i>āsana</i>	<i>pāda</i>	<i>jānu</i>	<i>śaśa</i>
<i>hala</i>	<i>catur</i>	<i>eka</i>	<i>anuloma</i>
<i>adhas</i>	<i>koṇa</i>	<i>mṛga</i>	<i>nadī</i>

ख) Знайдіть слова у словнику, переписіть у зошит у деванагарі разом зі словниковим значенням

	IAST	संस्कृतम्	значення		IAST	संस्कृतम्	значення
			тварини	8	<i>baka</i>		
1	<i>uṣṭra</i>			9	<i>vṛṣabha</i>		
2	<i>kapota</i>			10	<i>vyāghra</i>		
3	<i>kūrma</i>			11	<i>śaśa</i>		
4	<i>matsya</i>			12	<i>siṃha</i>		
5	<i>mārjārī</i>			13	<i>śvāna</i>		
6	<i>mṛga</i>			14	<i>haṃsa</i>		
7	<i>go</i>			15	<i>hastinī</i>		

	IAST	संस्कृतम्	значення		IAST	संस्कृतम्	значення
частини тіла				предмети та напрямки			
16	<i>aṅgam</i>			29	<i>nāva</i>		
17	<i>aṅgula</i>			30	<i>nadī</i>		
18	<i>hasta</i>			31	<i>daṇḍa</i>		
19	<i>jānu</i>			32	<i>koṇa</i>		
20	<i>kapāla</i>			33	<i>cakra</i>		
21	<i>liṅga</i>			34	<i>candra</i>		
22	<i>mukha</i>			35	<i>tāḍa</i>		
23	<i>pāda</i>			36	<i>hala</i>		
24	<i>śīrṣa</i>			37	<i>padma</i>		
числівники				38	<i>parvata</i>		
25	<i>aṣṭan</i>			39	<i>mudrā</i>		
26	<i>catur</i>			40	<i>vajra</i>		
27	<i>eka</i>			41	<i>ardha</i>		
28	<i>pañcan</i>			42	<i>anuloma</i>		

IV. Аудіювання та прості розмовні фрази

Ми вчимо рідну мову шляхом відокремлення значення фраз і окремих слів із контексту — це природна ситуація вивчення мови. Завдяки відео з повільною виразною вимовою і повтором фраз ми можемо спробувати зрозуміти сенс фраз з контексту.

क) Спершу транслітеруйте фрази нижче, а потім спробуйте перекласти їх з контексту по відео «Урок санскриту в індійській школі» <https://www.sanskrit.com.ua/edu>.

	транслітерація	значення
1	मम नाम विश्वसः॥	
2	भवतः नाम किम्?	
3	भवत्याः नाम किम्?	
4	उत्तिष्ठतु॥	
5	पृच्छतु॥	
6	उपविशतु॥	
7	उत्तमम्॥	
8	सः कः?	
9	सा का?	
10	तत् फलम्॥	
11	तत् पुस्तकम्॥	
12	तत् कृष्ण-फलकम्॥	
13	तत् किम्?	
14	किम् फलम्?	
15	एषः कः?	
16	एषः चषकः॥	
17	फलम् अस्ति॥	
18	लेखणी अस्ति॥	
19	जलम् नास्ति॥	

ख) Робота зі словниками. Наберіть наступні слова в деванагарі в словнику та знайдіть значення цих слів (всі слова пов'язані з тілом, або обличчям людини).

1. *хаста*
2. *нетра*
3. *лома*
4. *наасікаа*
5. *мукха*
6. *вактра*
7. *карна*

ण) Визначте рід цих слів за закінченнями та додайте відповідні вказівні та питальні займенники із вправі ऋ на сторінці 21), перекладіть словосполучення.

	рід	твердження	запитання <i>що це?</i>
1. <i>хастах</i>			
2. <i>нетрам</i>			
3. <i>ломах</i>			
4. <i>наасікаа</i>			
5. <i>мукхам</i>			
6. <i>вактрам</i>			
7. <i>карнах</i>			

घ) Побудуйте наступний діалог із словами вище.

- Скажіть (ऋषु), *що це?*
(покажіть на предмет, або вкажіть на частину тіла)
- *Це ...* .
(покажіть на предмет, або вкажіть на частину тіла)
- *Дякую!*
- *Будь ласка!*

ड) Транслітерація уривків з «Бгагавадгіти». Завдяки цій вправі в нас є можливість відчутти різницю у вимові (акцент) в санскриті. Зробіть транслітерацію, а потім порівняйте вашу транслітерацію із співом відео на сторінці <https://www.sanskrit.com.ua/edu>.

1 सञ्जय उवाच ।

तं तथा कृपयाविष्टमश्रुपूर्णाकुलेक्षणम् ।

विषीदन्तमिदं वाक्यमुवाच मधुसूदनः ॥

2 श्रीभगवानुवाच ।

अशोच्यानन्वशोचस्त्वं प्रज्ञावादांश्च भाषसे ।

गतासूनगतासूंश्च नानुशोचन्ति पण्डिताः ॥

3 न जायते म्रियते वा कदाचिन्

नायं भूत्वा भविता वा न भूयः ।

अजो नित्यः शाश्वतोऽयं पुराणो

न हन्यते हन्यमाने शरीरे ॥

4 वेदाविनाशिनं नित्यं य एनमजमव्ययम् ।

कथं स पुरुषः पार्थ कं घातयति हन्ति कम् ॥

5 वासांसि जीर्णानि यथा विहाय

नवानि गृह्णाति नरोऽपराणि ।

तथा शरीराणि विहाय जीर्णाणि

अन्यानि संयाति नवानि देही॥

6 नैनं छिन्दन्ति शस्त्राणि नैनं दहति पावकः ।

न चैनं क्लेदयन्त्यापो न शोषयति मारुतः ॥

7 अच्छेद्योऽयमदाहोऽयमक्लेद्यो अशोष्य एव च ।

नित्यः सर्वगतः स्थाणुरचलोऽयं सनातनः ॥

8 अव्यक्तोऽयमचिन्त्योऽयमविकार्योऽयमुच्यते ।

तस्मादेवं विदित्वैनं नानुशोचितुमर्हसि ॥

9 जातस्य हि ध्रुवो मृत्युर्ध्रुवं जन्म मृतस्य च ।

तस्मादपरिहार्येऽर्थे न त्वं शोचितुमर्हसि ॥

10 कर्मणि आधिकारस्ते मा फलेषु कदाचन ।

मा कर्मफलहेतुर्भूर्मा ते सङ्गोऽस्त्वकर्मणि ॥

11 योगस्थः कुरु कर्माणि सङ्गं त्यक्त्वा धनञ्जय ।

सिद्ध्य असिद्धोः समो भूत्वा समत्वं योग उच्यते ॥

12 दूरेण हि अवरं कर्म बुद्धियोगाद्धनञ्जय ।

बुद्धौ शरणमन्विच्छ कृपणाः फलहेतवः ॥

V. Будова речень

अस्ति <i>asti</i>	v	існує (є)	नेत्रम् <i>netram</i>	n	око	माला <i>mālā</i>	f	гірлянда
गच्छति <i>gacchati</i>	v	йде	पतति <i>patati</i>	v	падає, літає	रामः <i>rāmaḥ</i>	m ^N	Рама (ім'я)
गजः <i>gajaḥ</i>	m	слон	पुष्पम् <i>puṣpam</i>	n	квітка	लिखति <i>likhati</i>	v	пише
तिष्ठति <i>tiṣṭhati</i>	v	стоїть, перебуває	फलम् <i>phalam</i>	n	фрукт (плід)	कृष्ण <i>kṛṣṇa</i>	a	чорний
न <i>na</i>		не (частка заперечення)	फलति <i>phalati</i>	v	плодоносить	वृक्षः <i>vṛkṣaḥ</i>	m	дерево
पुरुषः <i>puruṣaḥ</i>	m	чоловік, людина	बाला <i>bālā</i>	f	дівчинка	शब्दः <i>śabdaḥ</i>	m	слово, звук
नरः <i>naraḥ</i>	m		पाठम् <i>pāṭham</i>	n	урок	सीता <i>sītā</i>	f ^N	Сіта (ім'я)

Відмінювання займенників в однині

вказівні займенники		питальні		займенники особи		
	ये, या, ये	तौ, ता, ते	कौ, कौ, कौ, या, या	तु	या	
m	एषः eṣaḥ	सः saḥ	कः kaḥ	त्वम् tvam	अहम् aham	
f	एषा eṣā	सा sā	का kā	прислівники місця		
n	एतत् etat	तत् tat	किम् kim	मृत् अत्र atra	तत्र tatra	दे? कुत्र kutra

क) Поставте відповідний займенник (без повторів) і зробіть переклад.

1.	गजः <i>gajaḥ</i>	4.	नेत्रम् <i>netram</i>	7.	सीता <i>sītā</i>
2.	माला <i>mālā</i>	5.	कृष्णा <i>kṛṣṇā</i>	8.	वृक्षः <i>vṛkṣaḥ</i>
3.	नरः <i>naraḥ</i>	6.	फलम् <i>phalam</i>	9.	पुष्पम् <i>puṣpam</i>

ख) विप्रावते ढडलकी.

1. ँतत् कः?

2. सः कलडु?

3. का डलडु?

ग) डेरुकुलदुतु डुकुरलनुसुकीडु.

1. सः वृकुषः डलडुतल॥

5. ँषा डललल गकुडुडुतल॥

2. तत् डुषुडुडु डततल॥

6. सा डललल ललखतल॥

3. ँषः नरः ललखतल॥

7. डलडु ततुर असुतल॥

4. सः कृषुणः गकः॥

घ) डलडुते वलडुडुवुडुडु नल डलडुतलनुनल सलनुसुकुरलतडु.

1. कः न डलडुतल?

4. कलडु अतुर न असुतल?

2. कलडु अतुर असुतल?

5. अतुर कलडु डततल?

3. कुतुर कृषुणडु डलडुडु?

6. कः ललखतल ?

§7 नुडुलनुसु डेरुकुलदु डलडुडुनलनलकल *sa* —

सः गकुडुडुतल *Vin ide*, सः गकः गकुडुडुतल *Цей слон йде*.

3.1. Займенники в однині

	<i>ये</i>	<i>येइ, य, ये</i>	<i>यो, यो</i>	особові займенники	
<i>m</i>	एषः <i>eṣaḥ</i>	सः <i>saḥ</i>	कः <i>kaḥ</i>	<i>विं, वोना, वोना</i>	सः सा तत्
<i>f</i>	एषा <i>eṣā</i>	सा <i>sā</i>	का <i>kā</i>	<i>तु</i>	त्वम् <i>tvam</i>
<i>n</i>	एतत् <i>etat</i>	तत् <i>tat</i>	किम् <i>kim</i>	<i>या</i>	अहम् <i>aham</i>

3.2. Відмінювання займенників, іменників та прикметників за числами

§8 Коли ми використовуємо слово в двоїні чи множині, його закінчення змінюється, це справедливо для займенників, іменників, прикметників.

	<i>यो, यो, яке?</i>			<i>той, та, те, він, вона, воно</i>			<i>закінчення іменників та прикметників у називному відмінку नर m. людина, लता f. лоза, पद्म n. лотос.</i>		
	од.	дв.	мн.	од.	дв.	мн.	од.	дв.	мн.
<i>m</i>	कः <i>kaḥ</i>	कौ <i>kau</i>	के <i>ke</i>	सः <i>saḥ</i>	तौ <i>tau</i>	ते <i>te</i>	नरः (ः) <i>naraḥ</i>	नरौ (औ) <i>narau</i>	नराः (आः) <i>narāḥ</i>
<i>f</i>	का <i>kā</i>	के <i>ke</i>	काः <i>kāḥ</i>	सा <i>sā</i>	ते <i>te</i>	ताः <i>tāḥ</i>	लता (आ) <i>latā</i>	लते (ए) <i>late</i>	लताः (आः) <i>latāḥ</i>
<i>n</i>	किम् <i>kim</i>	के <i>ke</i>	कानि <i>kāni</i>	तत् <i>tat</i>	ते <i>te</i>	तानि <i>tāni</i>	पद्मम् (म्) <i>padmam</i>	पद्मे (ए) <i>padme</i>	पद्मानि (आनि) <i>padmāni</i>

3.3. Відмінювання кількісних числівників

§9 Відмінювання числівників у санскриті змінюється в залежності від роду, нижче — таблиця відмінювання цифр за родом у називному відмінку.

1 १ एक <i>eka</i>		2 २ द्वि <i>dvi</i>			3 ३ त्रि <i>tri</i>			4 ४ चतुर् <i>catur</i>		5 ५ पञ्चन् <i>pañcan</i>
<i>m. sg.</i>	<i>m. pl.</i>	<i>m. dual</i>	<i>f. dual</i>	<i>n. dual</i>	<i>m. pl.</i>	<i>n. pl.</i>	<i>f. pl.</i>	<i>f. pl.</i>	<i>m. pl.</i>	<i>m.n.f. pl.</i>
एकः <i>ekaḥ</i>	एके <i>eke</i>	द्वौ <i>dvau</i>	द्वे <i>dve</i>		त्रयः <i>trayaḥ</i>	त्रीणि <i>trīṇi</i>	तिस्रः <i>tisraḥ</i>	चतस्रः <i>catasraḥ</i>	चत्वारः <i>catvāraḥ</i>	पञ्च <i>pañca</i>
6 ६ षष् <i>ṣaṣ</i>		7 ७ सप्त <i>sapta</i>			8 ८ अष्टन् <i>aṣṭan</i>			9 ९ नव <i>nava</i>		10 १० दशन् <i>daśan</i>
<i>m.n.f. pl.</i>		<i>m.n.f. pl.</i>			<i>m.n.f. pl.</i>			<i>m.n.f. pl.</i>		<i>m.n.f. pl.</i>
षषः <i>ṣaṣaḥ</i>		सप्त <i>sapta</i>			अष्ट / अष्टौ <i>aṣṭa/ aṣṭau</i>			नव <i>nava</i>		दश <i>daśa</i>

3.4. Прислівники місця

कुत्र <i>kutra</i>	<i>де?</i>	अत्र <i>atra</i>	<i>тут</i>	तत्र <i>tatra</i>	<i>там</i>	अन्यत्र <i>anyatra</i>	<i>в іншому місці</i>
-----------------------	------------	---------------------	------------	----------------------	------------	---------------------------	-----------------------

फ) Перекладіть санскритом (використовуйте словник на сторінці 23 та таблицю № III).

1. *Дві людини.*

2. *Там три слони.*

3. *П'ять книжок в іншому місці.*

4. *Це чотири слони.*

5. *Двоє дівчаток.*

6. *Шість книжок.*

7. *Де одна книжка?*

8. *Сім фруктів.*

9. *Три ліани.*

10. *Три лотоси.*

11. *Хто ці двоє? t*

12. *Хто ці двоє? n*

13. *Хто ці двоє? f*

14. *Хто вони? m/f*

Приклад граматичного розбору мантри «Асато»

Навожу приклад граматичного розбору, щоб показати які саме наступні етапи граматики чекають в наступних розділах зошити.

असतो मा सद्गमय (असतः मा सत् गमय) (असतः^{5.1} मा ^{2.1} सत् ^{2.1} गमय *lot 2.1*)

*asato mā sadgamaya (asataḥ mā sat gamaya) (asataḥ ^{5.1} mā ^{2.1} sat ^{2.1} gamaya *lot 2.1*)*

तमसो मा ज्योतिर्गमय (तमसः मा ज्योतिस् गमय) (तमसः^{5.1} मा^{2.1} ज्योतिस्^{2.1} गमय)

*tamaso mā jyotirgamaya (tamaśaḥ mā jyotis gamaya) (tamaśaḥ ^{5.1} mā ^{2.1} jyotis ^{2.1} gamaya *lot 2.1*)*

मृत्योर्मा मृतं गमय (मृत्योः मा अमृतम् गमय) (मृत्योः^{5.1} मा अमृतम्^{2.1} गमय)

*mṛtyormāmṛtam gamaya (mṛtyoḥ mā amṛtam gamaya) (mṛtyoḥ ^{5.1} mā amṛtam ^{2.1} gamaya *lot 2.1*)*

§ 10 Переклад з санскриту проходить кілька етапів. Перший — просто вміти прочитати фразу, цьому ми вже навчилися. Другий етап — зняття сандгі (в перших дужках). Ми навчимося це робити в розділі II посібнику «Сандгі». Третій етап — визначення частин мови. Це можливо завдяки знанню морфології, що викладена у розділі III «Словотвір». Четвертий — визначення відмінкових закінчень (в других дужках), ми навчаємося це робити у розділі IV «Синтаксис». П'ятий етап — визначення форм дієслів, яке ми будемо вивчати у розділі V «Дієвідміна». Шостий етап — ми збираємо буквальный переклад фрази, так звану «кальку».

Третій, четвертий та п'ятий етапи на прикладі мантри:

गमय імператив від каузатива від кореня गम् *йти*, друга особа, однина, *веди*.

मा ^{2.1} знахідний відмінок від अहम् *я, мене*.

असतः ^{5.1} app (активний дієприкметник теперішнього часу від кореня अस् *бути* та префікса заперечення «अ»), відкладний відмінок.

सत् ^{2.1} app (активний дієприкметник теперішнього часу від кореня अस्), знахідний відмінок.

तमसः ^{5.1} іменник तमस् *темрява*, утворений від кореня तम् *бути виснаженим* суфіксом अस्, відкладний відмінок.

ज्योतिस् ^{2.1} іменник *світло*, знахідний відмінок.

मृत्योः іменник मृत्यु *смерть* від кореня मृ *вмирати*, відкладний відмінок.

अमृतम् іменник अमृत *безсмертя*, знахідний відмінок.

Буквальний переклад (*калька*): *Від неіснуючого мене до суцього веди, від темряви мене до світла веди, від смерті мене до безсмертя веди.*

Далі — лексичний переклад тексту, що звучить зрозуміло для аудиторії:

Веди мене від неіснуючого до суцього, від темряви до світла і від смерті до безсмертя!

Далі — переклад всього тексту, в результаті якого окремі речення вимагають пере-перекладу. Й останній етап — наукова робота — розуміння положення тексту в рамках традиції та диспуту з іншими традиціями та школами.

Зміст

Частина I. Алфавіт санскриту	2
I. Будова алфавіту (абугіди) санскриту	2
II. Лігатури	13
III. Робота зі словниками	19
IV. Аудіювання та прості розмовні фрази	21
V. Будова речень	25
Приклад граматичного розбору мантри «Асато»	29